

GRZEGORZ WOJCIECHOWSKI
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
gwojcie@kul.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4179-544X>

DESAKRALIZACJA MIEJSC KULTU PRZYPADEK FRANCUSKI

DESACRALIZATION OF PLACES OF WORSHIP FRENCH CASE

Abstract: A place of worship is a space that is meant to help you establish a relationship and encounter God. It is a place excluded from secular use. However, it is not devoid of the need to maintain and secure precisely in the secular dimension. The ideal is that once established a place of worship as such lasts undisturbed for years. However, this is not always possible. Churches and chapels are destroyed by the actions of man (e.g. war) and nature (cataclysms). Another dangerous factor is the passage of time with the secularization of the community responsible for the maintenance of the temple. A special case is France, where the property situation of the Church means that it is often possible to find an advertisement of the possibility of buying a church or chapel. And the local community, most often the municipality, has to make a decision to sell the building, which only charges the budget. The aim of the article was to present the situation of the desacralization of a place of worship in France from the perspective of both ecclesiastical and French law.

Keywords: excretion; desacralization; place of worship; sacred object; church; chapel.

Problematyka niniejszego artykułu odnosi się do sytuacji, gdy kościół lub kaplica tracą poświęcenie lub błogosławieństwo i zostają przeznaczone do użytku świeckiego. Na potrzeby przedstawienia zagadnienia wybrana została Francja, ponieważ w Polsce nie istnieje możliwość nabycia obiektu sakralnego. We Francji sytuacja ta przedstawia się inaczej, ponieważ status prawny Kościoła katolickiego w tym kraju jest regulowany przez wyraźny rozdział państwa od Kościoła.

Sytuacja możliwości „zakupu kościoła lub kaplicy” jest konkretna, natomiast terminologicznie i prawnie kwestia ta jest bardziej złożona.

TERMINOLOGIA

W języku teologiczno-kanonicznym funkcjonują takie pojęcia, jak: błogosławieństwo, konsekracja, poświęcenie i dedykacja w odniesieniu do czynności, przy pomocy której obiektowi nadany zostaje charakter sakralny. Trzymając się jednak typologii określonej przez ustawodawcę, należy wyróżnić konsekrację, która jest trwałym poświęceniem Bogu osób, np. przy składaniu ślubów zakonnych¹, oraz dedykację, która jest aktem wyłączenia budynku z użytku świeckiego i przeznaczaniem go do celów związanych z kultem religijnym. Dedykacja kościoła ma zostać dokonana zgodnie z księgami liturgicznymi, w uroczysty sposób, samo zaś błogosławieństwo, które także funkcjonuje w terminologii prawnoliturgicznej², jest mniej uroczystym obrzędem³. Z kolei czynnością pozbawienia budynku charakteru sakralnego jest ekssekracja. Pojęcie to jednak nie występuje w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁴ Ustawodawca w kan. 1212 definiuje to opisowo: „Miejsca święte tracą poświęcenie lub błogosławieństwo...” (*Dedicationem vel benedictionem mitutnt loca sacra...*).

Innym funkcjonującym terminem jest desakralizacja miejsc świętych. Jest to pojęcie szersze znaczeniowo i opisujące w sposób obszerniejszy samo zjawisko z perspektywy teologicznej i społecznej. Generalnie desakralizacja jest procesem eliminowania elementów sakralnych z przekonań, postaw, struktur organizacyjnych i funkcji religijnych. W aspekcie negatywnym jest to forma laicyzacji, sekularyzacji, a nawet profanacji. Natomiast w sensie pozytywnym polega na *oczyszczeniu ziemskiej rzeczywistości z pseudoreligijnych interpretacji* oraz na *uwalnianiu istoty wartości sacrum od warstwy zjawisko-*

¹ Z zastrzeżeniem, że w odniesieniu do oleju do sprawowania sakramentów ustawodawca także stosuje określenie konsekracja – zob. KPK 83, kan. 847 § 1, 880 § 2.

² KONGREGACJA SAKRAMENTÓW I KULTU BOŻEGO, *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2001. Szerzej: T. SYCZEWSKI, *Teologia obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza*, „Studia Theologica Varsaviensia” 42 (2004), nr 2, s. 161-170.

³ T. SYCZEWSKI, *Dedykacja*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin–Sandomierz: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego–Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2019, kol. 492-494.

⁴ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), „Acta apostolice Sedis” [dalej: AAS] 75 (1983), part II, s. 1-317; Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984.

wej (symbolicznej: jak rytę, formuły, urzędy), dzięki czemu religijne przekonania i postawy tracą naleciałości magii, mitów oraz ideologii. Tak rozumiana desakralizacja ma na celu przywrócenie równowagi między wartościami sakralnymi, takimi jak modlitwa, ofiara, liturgia, a świeckimi, takimi jak praca, twórczość itp., przez co zabezpiecza autentyczną wiarę przed rytualizmem, który istotę religijności upatruje bardziej w geście, symbolu czy formie niż w wewnętrznej dyspozycji⁵.

W ramach zagadnień terminologicznych, odnoszących się do utraty charakteru miejsca świętego, innym terminem jest zbywanie kościoła. Określa się w ten sposób funkcjonowanie Kościoła w zakresie rozporządzania „swoim”⁶ majątkiem w sytuacji, gdy budynek kościoła lub kaplicy zostaje porzucony, sprzedany, oddany przy jednoczesnym pozbawieniu go charakteru sakralnego. Nie odnosi się zatem do czynności liturgicznej, a nawet administracyjnej (np. alienacji), ale faktycznej. Kwestia ta została dostrzeżona przez Stolicę Apostolską.

Trzymając się terminologii kodeksowej, zgodnie z kan. 1212, miejsca święte tracą poświęcenie lub błogosławieństwo na mocy dekretu ordynariusza lub gdy faktycznie zostaną w znacznej części zniszczone lub przeznaczone na stałe do użytku świeckiego. Wobec tego w dwóch przypadkach następuje utrata przez obiekt sakralny charakteru miejsca świętego. Jednym jest zniszczenie znacznej części budynku w taki sposób, że nie nadaje się już on do sprawowania w nim kultu Bożego i nie ma możliwości jego odrestaurowania. Drugim sposobem jest przeznaczenie go do użytku świeckiego na mocy dekretu biskupa. Ustawodawca w kan. 1222 określił także, w jaki sposób i w jakich sytuacjach kościół może zostać przeznaczony do użytku świeckiego. Poza okolicznościami zniszczenia budynku w takim stopniu, że nie ma możliwości sprawowania kultu, przeznaczenie kościoła do użytku świeckiego może nastąpić tylko z poważnych przyczyn, za zgodą tych, którzy posiadają słuszne uprawnienia do kościoła, po zagwarantowaniu, że nie będzie szkody w zakresie dobra dusz (*salus animarum*) oraz wysłuchaniu opinii rady kapłańskiej i na mocy dekretu biskupa diecezjalnego (kan. 1222 § 2)⁷. W przypadku zaś kaplic ekssekrecja może nastąpić tylko po wyraże-

⁵ R. ŁUKASZYK, B. SNELA, *Desakralizacja*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1985, kol. 1189-1191.

⁶ Z racji wybranego przykładu Francji zastosowanie zaimka „swoim” w odniesieniu do majątku kościelnego wymaga komentarza, który zostanie ukazany w ostatniej części artykułu.

⁷ T. MARTIN DE AGAR, *Kościoty* [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, wyd. 2, red. P. Majer, Kraków: Wolters Kluwer Polska 2023, s. 736.

niu zgody ordynariusza, który udzielał zgody na jej ustanowienie (kan. 1224 § 2)⁸. Dlatego na potrzeby analizy sytuacji we Francji będzie stosowany termin desakralizacja, ze względu na szerszy zakres pojęciowy.

PUNKT WIDZENIA STOLICY APOSTOLSKIEJ

W listopadzie 2018 r. odbył się Kongres Międzynarodowy na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim o prowokacyjnym tytule „Czy Bóg już tu nie mieszka?”⁹. Konferencję zorganizowała Papieska Rada ds. Kultury (Departament dziedzictwa kulturalnego Kościoła), Konferencja Biskupów Włoch oraz Wydział Historii i Dóbr Kulturalnych Kościoła Uniwersytetu Gregoriańskiego. Zajęto się problematyką zbywania miejsc kultu oraz całościowym zarządzaniem kościelnym dziedzictwem kulturowym. Efektem prac komitetu naukowego z delegatami Konferencji Episkopatu był dokument opublikowany 17 grudnia 2018 r. przez przewodniczącego Papieskiej Rady kardynała Gianfranco Ravasio, noszący tytuł: *Wytyczne: Zbywania i nowe przeznaczenia kościołów*¹⁰. Co istotne – dokument ten został przeznaczony na wewnętrzne potrzeby Kościoła, gdzie wyraźnie zaznaczono, że nie mają one charakteru prawnego, ale bardziej stanowią praktyczne wskazówki dla diecezji, zakonów i innych wspólnot zmagających się z problemem pozbywania/zbywania się obiektów sakralnych.

Dokument składa się z sześciu części. Pierwsze trzy dotyczą ściśle problematyki zbywania i nowego przeznaczenia miejsc kultu – zarówno kontekstu społeczno-pastoralnego (1), kanonicznego (2) oraz zagadnień do dyskusji nad tym problemem w zasięgu międzynarodowym (3). Kolejne trzy natomiast stanowią bardziej praktyczne ujęcie w zakresie budynków (4), rzeczy ruchomych, jak amboony, ołtarze, naczynia liturgiczne, obrazy, dzieła sztuki (5). Na końcu tego dokumentu znajdują się uwagi praktyczne, a raczej rekomendacje (6). Przedmiotem artykułu nie jest analiza samego dokumentu, ale zwrócenie uwagi na dwa zagadnienia z niego wynikające, czyli kwestie prawne i rekomendacje.

⁸ Ołtarz traci poświęcenie lub błogosławieństwo w razie zniszczenia jego znacznej części lub przeznaczenia go do użytku świeckiego (kan. 1212, 1238 § 1). Ołtarz stały lub przenośny nie traci poświęcenia lub błogosławieństwa na skutek przeznaczenia kościoła lub innego miejsca świętego do użytku świeckiego (kan. 1238 §1); B. ZUBERT, M. SITARZ, *Ekssekracja*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, kol. 725-728.

⁹ Zob. *Dio non abita più qui? Convegno Internazionale sui beni culturali*; <http://www.cultura.va/content/cultura/it/eventi/major/dismissione.html> [dostęp: 2.12.2023].

¹⁰ *Pontificium Consilium de Cultura, La dismissione e il riuso ecclesiale di chiese. Linee guida*, www.cultura.va/content/dam/cultura/docs/pdf/beniculturali/guidelines_fr.pdf [dostęp: 2.12.2023].

W rozdziale dotyczącym kwestii prawnych zwrócono uwagę na to, że w momencie, w którym obiekt traci charakter sakralny, przestaje być kościołem. Jednakże taka sytuacja staje się przyczyną skarg na niewłaściwie wydane decyzje o pozbawieniu charakteru sakralnego, mimo istniejących już wytycznych¹¹. Dla uniknięcia na przyszłość takich okoliczności zebrano kilka przykładów, gdzie dokonano ekssekracji budynku kościoła w sposób niewłaściwy. Jednym było doprowadzenie kościoła do ekssekracji bez wystąpienia poważnych przyczyn, a jedynie w sytuacji braku możliwości bezpiecznego utrzymania budynku. W innym zaplanowano też niewłaściwe użytkowanie kościoła (co zostało zastrzeżone w kan. 1222) po sprowadzeniu go do stanu świeckiego, np. jako hotelu czy restauracji. Pomyłono likwidację parafii z przeniesieniem kościoła do użytku świeckiego. Podobnie stało się w przypadku likwidacji parafii poprzez połączenie jej z inną parafią w celu doprowadzenia byłego kościoła parafialnego do użytku świeckiego. Spowodowano zaprzestania kultu Bożego poprzez faktyczne zamknięcie kościoła z zamiarem sprowadzenia go do użytku świeckiego. Podobnie rzecz miała miejsce, gdy zaprzestano kultu katolickiego poprzez przekazanie budynku sakralnego wspólnocie niekatolickiej lub niechrześcijańskiej z ryzykiem sukcesywnego sprowadzania go do użytku świeckiego. Jako niewłaściwe wskazano także praktykowanie doprowadzania tylko części kościoła do użytku świeckiego, jak również wskazano na niebezpieczeństwo zwyczajowego umożliwiania wykorzystywania kościoła do celów innych niż kult Boży (sale koncertowe, centra konferencyjne itp.), a jedynie ze sporadycznym odprawianiem czynności religijnych¹².

Znajdujące się na końcu dokumentu jedenaście rekomendacji to praktyczne wskazania wobec postępowania z obiektami kościelnymi, które mogą zostać przeznaczone do użytku świeckiego. Jako pierwsze wskazano na odpowiedzialność wspólnoty za dziedzictwo kulturowe i konieczność prowadzenia dialogu z władzami państwowymi. Na drugim miejscu znalazła się konieczność kształcenia duchowieństwa – tak biskupów, kapłanów, jak i świeckich w ramach kursów obejmujących liczne dyscypliny (prawo kanoniczne, liturgia, historia Kościoła, historia sztuki itp.), aby zwrócić uwagę na znaczenie dziedzictwa kulturowego

¹¹ CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Linee guida per la modificazione di parrocchie, la chiusura o riduzione delle chiese ad uso profano non indecorso, e l'alienazione delle medesime*, 30 aprile 2013, [w:] EV 29/2013, Bologna 2015.

¹² Tamże, s. 15; także P. MALECHA, *La riduzione di una chiesa a uso profano non sordido alla luce della normativa canonica vigente e delle sfide della Chiesa di oggi*; <https://jus.vitaepensiero.it/news-papers-la-riduzione-di-una-chiesa-a-uso-profano-non-sordido-alla-luce-della-normativa-canonica-vigente-e-delle-sfide-della-chiesa-di-oggi-5034.html> [dostęp: 2.12.2023].

w życiu i misji ewangelizacyjnej Kościoła oraz przygotować do współpracy z profesjonalistami zajmującymi się ochroną przyrody i ochroną zabytków oraz urzędnikami państwowymi. Zalecono również stworzenie inwentarza budynków i przedmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem „nieużywanego” dziedzictwa sakralnego. Ponadto domaga się, aby przy podejmowaniu decyzji o ekssekrecji przeprowadzić szersze rozmowy z zakonami i wspólnotami w diecezji odnośnie do innego zagospodarowania tych obiektów. Przy przygotowywaniu dokumentacji dla alienacji obiektów sakralnych należy doprecyzować wprowadzenie klauzul dotyczących ochrony obiektów sakralnych, uwzględniając także kwestię dalszej sprzedaży. Należy przypilnować władze państwowe za pomocą środków prawnych, aby zapewniły godność temu budynkowi. W miarę możliwości i zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem budynku jest właściwe, aby w sytuacji, gdy nie będzie już można go dłużej utrzymywać jako obiektu sakralnego, podjąć starania w celu zapewnienia nowego przeznaczenia, czy to sakralnego (np. powierzając je innym wspólnotom chrześcijańskim), czy kulturalnego, a nawet charytatywnego. Pewnym niebezpieczeństwem przy interpretacji i zastosowaniu wskazań jest natomiast rekomendacja numer 7, gdzie w odniesieniu do komercyjnego wykorzystania budynku użyto określenia „wydaje się wykluczone” i wskazano, że preferowane powinno być ponowne ich wykorzystanie na cele kulturalne (muzea, sale konferencyjne, księgarnie, biblioteki, archiwa, pracownie artystyczne itp.) lub społeczne (miejsca spotkań, centra charytatywne, przychodnie zdrowia, banki żywności dla ubogich itp.). Zapewniono także możliwość zezwolenia na przekształcenie w mieszkania prywatne budynków o mniejszej wartości architektonicznej, bez określenia, co jest rozumiane przez to pojęcie.

W przypadku przedmiotów ruchomych zalecono, aby utrzymać ciągłość ich użytkowania na znak braterskiego dzielenia się, a jeśli jest to niemożliwe – zabezpieczyć je w formie muzealnej. W ostatniej rekomendacji wskazano, aby ołtarze, mównice, ambony, obrazy sakralne i wyposażenie sakralne były generalnie usuwane ze zbywanych kościołów, ponieważ ich obecność może sprzeciwiać się nowemu wykorzystaniu przestrzeni. Nie byłoby to konieczne w przypadku przekształcania kościoła w muzeum.

PRZYPADEK FRANCUSKI

W 1648 r. w miejscowości Niort, w obecnym regionie Nowej Akwitanii we Francji, powstał klasztor Sióstr Karmelitanek Bosych, który w XIX wieku został rozbudowany. Z czasem część budynku zakonnego została sprzedana na mieszkania. Na chwilę obecną do kupienia pozostaje kaplica, konsekrowa-

na w roku 1868 przez kard. Louisa Eduarda Pie, arcybiskupa Poitiers. Cena za kaplicę wynosi 250 tys. euro, a zgodnie z ogłoszeniem „musi teraz znaleźć nabywcę godnego swojej jakości”¹³. Takie i podobne ogłoszenia można znaleźć we francuskich biurach nieruchomości specjalizujących się w pośrednictwie sprzedaży wyjątkowych obiektów, takich jak zamki, pałace, dwory, a także obiekty sakralne. W Europie Zachodniej postępująca laicyzacja oraz związane z tym zmniejszanie się liczby katolików ma także konsekwencje bardzo praktyczne. Utrzymanie kościołów lub kaplic staje się coraz bardziej uciążliwe, zwłaszcza gdy dany obiekt jest zabytkiem. Według szacunków na rok 2022 we Francji znajduje się ok. 100 tys. miejsc kultu. Większość tych obiektów została konsekrowana w kulcie katolickim i nie podlega władzy konkretnej diecezji lub zakonu, ale jest własnością publiczną i należy do majątku na poziomie gminy. Dla przykładu 87 ze 154 katedr katolickich jest własnością państwa¹⁴, co jest bardzo widoczne na przykładzie ponoszenia właśnie przez skarb państwa kosztów odbudowy katedry Notre Dame po pożarze w 2019 r.

Taka sytuacja prawna jest konsekwencją ustawy z 1905 r.¹⁵ o separacji Kościoła i państwa. Na mocy tej ustawy pozbawiono Kościół osobowości prawnej, a tym samym możliwości posiadania, dysponowania i zarządzania majątkiem. Ustawa ta jest aktem prawnym obowiązującym do dzisiaj, jednakże w momencie jej ogłoszenia sytuacja właścicielska miejsc kultu stała się bardzo problematyczna. Z jednej strony nie zostało zmienione przeznaczenie tych obiektów oraz ich wyposażenia do celu sprawowania kultu. Z drugiej – właścicielem stało się państwo i to na nim ciążył obowiązek utrzymania budynków i zapewnienia im możliwości działania. Wiązało się to z koniecznością wypracowania zasad i sposobu funkcjonowania organizacji religijnych w nowej sytuacji, gdy z właściciela stały się one użytkownikami miejsc kultu. W ustawie jako rozwiązanie narzucono powstanie stowarzyszeń wyznaniowych, które – mając osobowość prawną – miały zarządzać budynkami i jed-

¹³ Zob. *L'agence immobilière Patrice Besse*; <https://www.patrice-besse.com/annonces/edifice-religieux-a-vendre-niort-sud-ouest-perigord-dordogne-quercy-limousin-poitou-pb535980> [dostęp: 2.12.2023].

¹⁴ Zob. *Le patrimoine religieux et les communes: le point en cinq questions*; <https://www.vie-publique.fr/questions-reponses/286218-le-patrimoine-religieux-et-les-communes-le-point-en-cinq-questions> [dostęp: 2.12.2023].

¹⁵ *Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat*, JOLD, 37 année, n. 336 – lundi, 11 décembre 1905, s. 7205, tekst polski: *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka [i in.], Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, s. 846-860.

nocześnie nadzorować sposób ich użytkowania. Na to nie mogła zgodzić się władza kościelna ze względu na zbyt dużą ingerencję władzy państwowej w organizację funkcjonowania Kościoła. Doprowadziło to do impasu, ponieważ odmowa dostosowania się do tej sytuacji przez władze Kościoła doprowadziła do konieczności ponoszenia ciężarów finansowych przez przedstawicieli władzy świeckiej na poziomie departamentów i gmin. Jednocześnie pojawił się inny problem. Wierni, będący jednocześnie obywatelami, domagali się sprawowania kultu. Dopiero na skutek dyplomatycznych rozmów wypracowano kompromis i od 1924 r. powstały we Francji stowarzyszenia diecezjalne, które funkcjonują do dziś. Władza kościelna mogła i może nadal budować nowe obiekty sakralne i jest ich właścicielem (również za pośrednictwem stowarzyszeń diecezjalnych)¹⁶.

Sytuacja „lokalowa” Kościoła we Francji jest skomplikowana. W obrębie jednego budynku przeznaczanego do sprawowania kultu koegzystują dwa podmioty – ten o charakterze świeckim i ten o charakterze duchowym. Ich współpraca opiera się na funkcjonowaniu stowarzyszenia diecezjalnego – instytucji nieregulowanej w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Kościół jest użytkownikiem, zaś podmioty państwowe właścicielem.

W 2016 r. Konferencja Biskupów Francji wydała raport odnośnie do stanu kościołów we Francji¹⁷. Zgodnie z nim na terenie Francji znajduje się 42 258 kaplic i kościołów parafialnych¹⁸, z czego 40 307 stanowi własność gmin, a zaledwie 1951 diecezji. Od 1905 r. zbudowano 1 886 nowych kościołów i kaplic. W latach 1905-1965 zostało zburzonych, a potem zrekonstruowanych 2 047 kościołów, a między 1965 a 2015 r. – 143. Ta duża dysproporcja jest rezultatem działań wojennych z czasu pierwszej, a potem drugiej wojny światowej. Natomiast liczba miejsc kultu, które zostały desakralizowane, wynosi 255, co stanowi zaledwie 0,6% istniejących kościołów i kaplic.

¹⁶ Obszerniejszy opis omawianego zagadnienia: U. WASILEWICZ, *Systemy relacji między Kościołem katolickim i Francją: studium historyczno-prawne*, Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2017, s. 124-132.

¹⁷ Conférence des Evêques de France, *État des lieux des églises en France*, https://eglise.catholique.fr/wp-content/uploads/sites/2/2016/09/fiche_arts_sacre-presse_VDEF.pdf [dostęp: 2.12.2023].

¹⁸ Jak zostało wyżej wskazane, we Francji znajduje się ponad 100 tys. kościołów i kaplic. Z tego zaledwie 40 tys. stanowią kościoły i kaplice, których właścicielem jest państwo i Kościół. Brakujące 60 tys. to kaplice i kościoły prywatne, należące do zgromadzeń zakonnych, szkół, placówek medycznych, jak również do osób fizycznych; *Église catholique en France, États généraux du patrimoine religieux 2023-2024*; <https://eglise.catholique.fr/etats-generaux-du-patrimoine-religieux-2023-2024/> [dostęp: 2.12.2023].

Spośród tej liczby niektóre zostały sprzedane, niektóre przekazane dla innych religii (ich liczba wynosi 22). Jako przyczynę takiej sytuacji wskazano wyludnianie się niektórych regionów (zwłaszcza wiejskich) oraz zjawisko łączenia parafii. Biskupi zwrócili uwagę, że zestawiając liczbę wybudowanych (1886) i desakralizowanych kościołów (255), sytuacja we Francji nie jest dramatyczna, ale ze względu na trudne obecnie lata należy zachować czujność.

W związku z nietypową sytuacją własnościową desakralizacja miejsca kultu we Francji jest czynnością administracyjną w przypadku, gdy właścicielem obiektu sakralnego jest władza świecka. Zostało to uregulowane w ustawie z 1905 r. Na określenie zmiany przeznaczenia budynku z religijnego na świecki zastosowano określenie *la désaffectation* – co oznacza decyzję administracyjną, na mocy której wycofuje się własność publiczną z użytku publicznego lub z usługi publicznej, do której była przeznaczona. Ustawa z 1905 r. uwzględnia przypadki, kiedy następuje zmiana przeznaczenia budynku kultu¹⁹. *La désaffectation* następuje, gdy (1) w danym miejscu przez pół roku nie odbywają się celebracje religijne, poza sytuacją siły wyższej, (2) budynek jest niewystarczająco zabezpieczony i stwarza zagrożenie przy jego użytkowaniu oraz (3) gdy nastąpi zmiana przeznaczenia z sakralnego na świecki (czyli najpierw będzie decyzja stowarzyszenia diecezjalnego wobec decyzji władzy publicznej). Decyzja najczęściej zostaje podjęta poprzez głosowanie wniosku. Wniosek ten należy skierować do prefekta, który następnie powinien zapytać biskupa o zamiary dotyczące danego obiektu sakralnego. W zależności od reakcji biskupa może nastąpić (lub nie) likwidacja kościoła lub kaplicy. Co istotne, mimo że użytkownikiem kościoła jest proboszcz wyznaczony do tego przez biskupa, to jednak nie ma on kompetencji do przyjęcia lub odrzucenia wniosku o likwidacji. Władzę tę posiada jedynie stowarzyszenie diecezjalne, które reprezentuje biskup²⁰. Jeśli biskup przyjmie decyzję o zmianie przeznaczenia budynku kultu, następuje jego desakralizacja zgodnie z kan. 1222 KPK/83.

Od 2006 r. we Francji trwa dyskusja nad tzw. wspólnym korzystaniem (fr. *l'usage partagé*), które stosowane jest m.in. w Kanadzie. Polega ono na udostępnianiu miejsc kultu – kościołów i kaplic, do celów niezwiązanych z kultem religijnym, ale połączonych z działalnością kulturalną i społeczną. Jest to możliwe

¹⁹ *Loi du 9 décembre 1905*, art. 13.

²⁰ *Institut Pèlerin du Patrimoine, Benoît de Sagazan, Désaffectation, désacralisation... Les préalables indispensables avant la démolition ou la requalification d'un édifice cultuel*; <https://patrimoine.blog.lepelerin.com/2018/04/25/desaffectation-desacralisation/> [dostęp: 2.12.2023].

dzięki zmianie w kodeksie ogólnym, dotyczącym własności osób publicznych²¹. Zgoda na inne niż związane z kultem religijnym użytkowanie miejsca zależy od zgody dotychczasowego użytkownika. Warunki i zasady takiego korzystania powinny zostać uregulowane w oddzielnej umowie²². W 2016 r. Biskupi Francji wyrazili *ostrożną zgodę* (jest to skrót myślowy, gdzie generalnie Biskupi wyrażają zgodę na umożliwienie udostępnienia kościoła lub kaplicy na wydarzenia niereligijne, ale z zachowaniem godności miejsca kultu, czyli wydarzenia o charakterze kulturalnym lub artystycznym) na udostępnianie miejsc kultu dla wydarzeń kulturalnych, podkreślając, że Kościół nie jest zwolennikiem długotrwałego wykorzystywania kościołów i kaplic do celów innych niż związanych z kultem religijnym. Nie widzą także prawnej możliwości częściowej zmiany przeznaczenia miejsca (tzw. *une désaffectation partielle*). Biskupi zauważyli, że w kościołach od wielu lat są organizowane wydarzenia kulturalne. Ich zdaniem jest to forma ubogacenia Kościoła oraz okazja do ożywienia dziedzictwa religijnego w inny sposób. Jednakże zawsze takie wydarzenia muszą mieć zgodę miejscowego proboszcza²³.

WNIOSKI

Problematyka desakralizacji miejsc kultu w obecnym świecie jest już stałym elementem. W przypadku Francji należy poniekąd zrozumieć sytuację organów władzy świeckiej, zwłaszcza na poziomie gmin. W 2009 r. zdecydowano się na sprzedaż kaplicy będącej własnością gminy w Massat, ponieważ koszt utrzymania trzech budynków sakralnych pochłaniał 21% budżetu. W kaplicy tej ostatnie akty religijne miały miejsce w 1972 r.²⁴ Z pragmatycznego punktu widzenia istniała konkretna racja za zbyciem kaplicy. Nie wolno jednak zapominać, że to władza publiczna we Francji w 1905 r. ustawą przejęła na własność majątek kościelny. Celem było osiągnięcie wpływu i kontroli nad Kościołem. Nie przewidziano jednak kosztu finansowego takiej decyzji.

²¹ *Ordonnance 2006-460 2006-04-21 JORF 22 avril 2006 relative à la partie législative du code général de la propriété des personnes publiques*; <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000456141> [dostęp: 2.12.2023].

²² *Loi du 9 décembre 1905*, art. 21-31.

²³ Conférence des Evêques de France, *État des lieux* [dostęp: 2.12.2023].

²⁴ <https://patrimoine.blog.lepelerin.com/2018/04/25/desaffectation-desacralisation/> [dostęp: 2.12.2023].

Chciałbym zwrócić także uwagę na kwestię procedury w przypadku ekssekrecji, która polega na przygotowywaniu dokumentacji, ale brak jest rytuału i obrzędu religijnego w ścisłym rozumieniu. „Rytuał” ogranicza się do procedury administracyjnej, a brak widocznej dla lokalnej wspólnoty ceremonii wyłączenia budynku kościoła ze sfery *sacrum* lub włączenia do sfery *profanum* powoduje napięcia społeczne i zgorzienia towarzyszące często procesom desakralizacji i jest odbierany jako niewystarczający dla wrażliwości religijnej poszczególnych osób i społeczności, dla których charakter miejsca dotychczas wskazywał zawsze na przybliżające ich do Boga *sacrum*²⁵.

PIŚMIENNICTWO

- KOWALCZYK Marta, *Desakralizacja kościołów. Rytuał sacrum czy profanum?*, „Nurt SVD” 45 (130) (2011), z. 2, s. 207-227.
- ŁUKASZYK R., SNELA B., *Desakralizacja*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1985, kol. 1189-1191.
- MALECHA Paweł, *La riduzione di una chiesa a uso profano non sordido alla luce della normativa canonica vigente e delle sfide della Chiesa di oggi*; <https://jus.vitaepensiero.it/newspapers-la-riduzione-di-una-chiesa-a-uso-profano-non-sordido-alla-luce-della-normativa-canonica-vigente-e-delle-sfide-della-chiesa-di-oggi-5034.html> [dostęp: 2.12.2023].
- MARTIN DE AGAR T., *Kościół* [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, wyd. 2, red. P. Majer, Kraków: Wolters Kluwer Polska 2023.
- SYCZEWSKI Tadeusz, *Dedykacja*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin–Sandomierz: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego–Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 2019, kol. 492-494.
- SYCZEWSKI Tadeusz, *Teologia obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza*, „Studia Theologica Varsaviensia” 42 (2004), nr 2, s. 161-170.
- WASILEWICZ Urszula, *Systemy relacji między Kościołem katolickim i Francją: studium historyczno-prawne*, Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2017.
- ZUBERT Bronisław, SITARZ Mirosław, *Ekssekrecja*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin–Sandomierz: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego–Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2019, kol. 725-728.

²⁵ M. KOWALCZYK, *Desakralizacja kościołów. Rytuał sacrum czy profanum?*, „Nurt SVD” 45 (130) (2011), z. 2, s. 207-227.

DESAKRALIZACJA MIEJSC KULTU
PRZYPADEK FRANCUSKI

STRESZCZENIE

Miejsca kultu to przestrzeń, która ma pomóc w nawiązaniu relacji i w spotkaniu z Bogiem. Jest to miejsce wyłączone z użytkowania świeckiego. Jednak nie jest pozbawione konieczności utrzymania i zabezpieczenia właśnie w wymiarze świeckim. Idealem jest, gdy raz ustanowione miejsce kultu jako takie trwa niezakłócenie przez lata. Nie jest to jednak możliwe w każdym przypadku. Kościoły i kaplice niszczone tak przez działania człowieka (choćby wojny), jak i przyrody (kataklizmy). Niebezpiecznym czynnikiem jest także upływ czasu wraz z laicyzacją społeczności odpowiedzialnej za utrzymanie świątyni. Szczególnym przypadkiem jest Francja, gdzie sytuacja własnościowa Kościoła powoduje, że często można znaleźć ogłoszenie o możliwości kupna kościoła lub kaplicy. Społeczność lokalna zaś, najczęściej gmina, musi podjąć decyzję o sprzedaży budynku, który tylko obciąża budżet. Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji desakralizacji miejsca kultu we Francji z perspektywy zarówno prawa kościelnego, jak i francuskiego.

Słowa kluczowe: ekssekrajacja; desakralizacja; miejsce kultu; obiekt sakralny; kościół; kaplica.